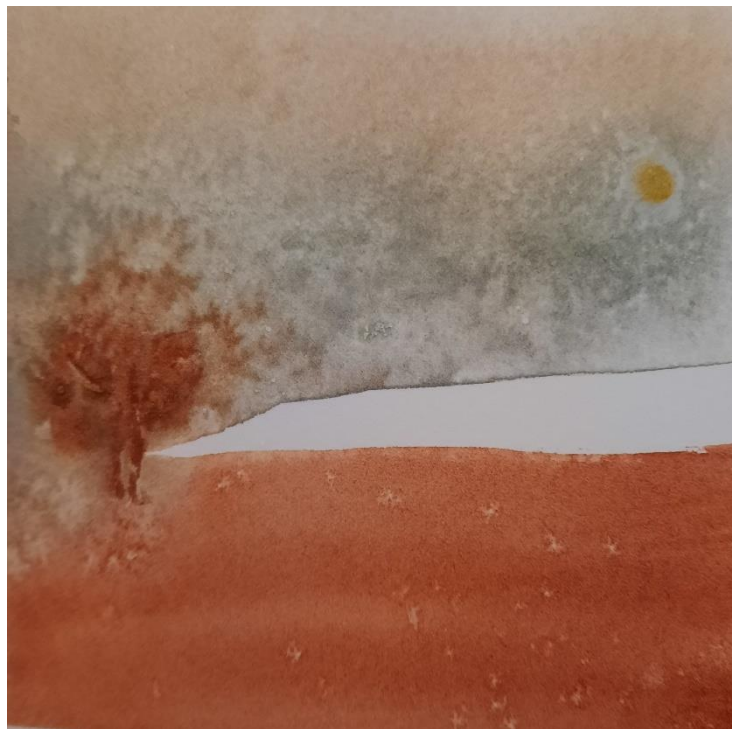

JEBRON INFO

MAANDELIJKS DIGITAAL INFOBLAD

Speciale editie 2023

JEBRON

2023-2024

Inhoud

IN GESPREK MET LUC VANKRUNKELSVEN. Paul De Witte

JAARTHEMA: GESTALTEN VAN VREDE

Luc Vankrunkelsven met Marcelo Barros

IN GESPREK MET LUC VANKRUNKELSVEN
Woorden van 21 jaar geleden uit 2002
Paul De Witte

Inleiding: bij het overlijden van Luc (Gelezen op de website van Kerknet (16 september 2023))

Bevrijdingstheoloog Luc Vankrunkelsven (67) duidde voor een ruim publiek het verband tussen onrechtvaardige landbouwmodellen en de klimaatcrisis.

Norbertijn Luc Vankrunkelsven leed aan ALS (amyotrofische laterale sclerose), een zenuwaandoening die progressief leidt tot het onvoldoende of zelfs niet meer functioneren van de spieren. Onlangs kreeg hij te horen dat zijn aandoening

een terminale fase naderde, en de abdijgemeenschap van Averbode gaf haar medebroeder de kans voor een laatste keer naar zijn geliefde Brazilië te reizen. Hoe onrustig Vankrunkelsven ook in het leven stond – is die man ooit een moment niet met rechtvaardigheid en vrede bezig geweest? –, de abt en de gemeenschap in Averbode hebben hem gesteund in zo goed als alles wat hij deed. Maar opsommen wat Vankrunkelsven allemaal deed in de 67 jaren die hij onder ons verbleef, is onbegonnen werk. We beperken ons tot enkele hoofdlijnen.

Diestenaar Luc Vankrunkelsven trad in 1974 in Averbode in op 18-jarige leeftijd. Hij begon filosofie en theologie te studeren. Zijn burgerdienst bij buurtwerk 't Schijnpoort in het noorden van Antwerpen was een eyeopener.

Vankrunkelsven zou de inzet voor de armen en strijd tegen onrechtvaardigheid nooit meer loslaten.

Na die burgerdienst werd de jonge norbertijn verantwoordelijk voor het bezinnings- en vormingscentrum van de abdij. Meteen werd duidelijk dat deze kloosterling zeer eigenzinnig was. Zo besliste hij uitdrukkelijk om het parcours dat leidde tot het priesterschap niet voort te zetten. Vankrunkelsven was de facto permanent diaken in de letterlijke betekenis van die beide woorden: permanent bezig met de verkondiging van het Woord en de dienst aan de armen, twee diaconale opdrachten die bij hem perfect samenvielen.

Vrede

Vankrunkelsven had de merkwaardige eigenschap om verbanden te zien waar anderen die nog niet zagen. Zo lag hij na een bezinningsdag over religieuzen en geld mee aan de basis van het Overleg Ethisch Vermogensbeheer Religieuzen (Oever), intussen geïntegreerd in het coöperatieve kredietfonds Hefboom voor sociaal en duurzaam ondernemen. Medio jaren tachtig voegde hij het vredeswerk toe aan zijn aandachtspunten: Vankrunkelsven ging met de Getuigen voor vrede in de Verenigde Staten in dialoog over de oorlogen in Centraal-Amerika. Hij zette ook Vasten voor vrede op, jaarlijkse vastenweekends rond de verjaardag van de moord op de Indische politiek en spiritueel leider Mahatma Gandhi. En toen was er dat bezinningsweekend met de Nederlandse priester-politicus Herman Verbeek, dat voor Vankrunkelsven een nieuwe eyeopener was.

Het conflict tussen landbouw en natuur is niet nieuw, het was begin jaren negentig al actueel. Luc Vankrunkelsven: „Ik ben een man van de Kerk die actief is in de samenleving.”

Herman Verbeek bracht Vankrunkelsven een inzicht bij dat de volgende dertig jaar van zijn leven zouden bepalen: boeren en milieubeweging hoeven elkaars tegenpolen niet te zijn; integendeel, het zijn bondgenoten die door de grootschalige landbouwindustrie uit elkaar worden gespeeld. Terecht wordt dit inzicht tot de bevrijdingstheologie gerekend: Verbeek, Vankrunkelsven en consorten brachten kleine boeren samen in dialoog met mensen voor wie de natuur belangrijk is

– later werden dat inheemse gemeenschappen voor wie de natuur leven-schenkend is. De Werkgroep rechtvaardige en verantwoorde landbouw (Wervel) heeft het op zijn webstek nog altijd over werken vanuit verbinding aan een gezond voedselsysteem, problematieken aankaarten en alternatieven zichtbaar maken, met respect voor boeren, eters en onze planeet.

Politiek

Een conflict - het pijnlijke, enig grote maar nooit definitieve conflict – met de abdijgemeenschap van Averbode stond in de sterren geschreven. Net als zijn grote voorbeeld Verbeek – enkele jaren Europarlementslid voor een coalitie van evangelische, groene, linkse partijen – ging ook Vankrunkelsven een partijpolitiek engagement aan: hij werd in 1994 als onafhankelijke op de lijst van Anders gaan leven (Agalev, de vorige naam van het huidige Groen) verkozen als eerste opvolger (van Magda Aelvoet) in het Europees parlement.

Hij woonde toen al twee jaar in Brussel, als norbertijn buiten de muren van de abdij, maar de band met Averbode werd nooit doorgeknipt. En net als bij Verbeek bleef het engagement van Vankrunkelsven altijd gepaard gaan met aandacht voor uitzingen van het Goede nieuws van de bevrijding.

In 1992 publiceerde Vankrunkelsven bijvoorbeeld *Het bidt in mij. Gebeden zonder 'Heer.*

Brazilië

Zijn zoektocht naar de oorsprong van onrechtvaardigheid wereldwijd bracht Vankrunkelsven naar Brazilië. Dat reusachtige land intrigeerde hem naar verluidt al voor zijn intrede in Averbode, begin dit millennium werden Brazilianen zijn nieuwe broeders. De enorme veestapel in Europa wordt immers gevoed met sojascheuten en als het Amazonewoud daarvoor massaal wordt gekapt of de Cerrado mee voor een sojamonocultuur plaats moet maken, vernietigt dit de leefwijze en het cultureel-spirituele erfgoed van traditionele volkeren. Derdewereldbeweging, vredeswerk, engagement voor het milieu, klimaatactie, bevrijding van onrechtvaardigheid en bekommernis om spirituele bronnen, het komt bij Luc allemaal samen. En hij was een veelschrijver: hij is de auteur van een vijftiental boeken en tientallen artikels, vaak ook vertaald naar het Portugees.

Bevrijdingstheologie

Het engagement van Luc Vankrunkelsven is – net als dat van de basisbewegingen in Brazilië waar hij nauw bij betrokken was – altijd religieus gegrondvest gebleven. Nauwelijks een maand geleden bezorgde hij mij een vertaling van twaalf psalmteksten van de Braziliaanse benedictijn-bevrijdingstheoloog Marcelo Barros, die groepswork zijn, geboren in de christelijke basisgemeenten waarmee Barros op stap gaat, zoals Vankrunkelsven schrijft hij in het voorwoord van die vertaling. Maar net als Barros was Luc huiverig voor een ondoordacht gebruik van de naam van God. Een van de schandalen in de wereld van vandaag is het gebruik van de naam van God op dollarbiljetten, citeert hij Barros. Ondanks het feit dat God soms afwezig of stom lijkt, tolereert hij geen onrecht. Het vraagt van ons dat zijn aanbidding gebaseerd is op waarheid en sociale rechtvaardigheid.

Luc Vankrunkelsven is altijd een God-zoeker geweest, want op zoek naar waarheid en sociale rechtvaardigheid.

Deel 1

Is het milieuprobleem een spiritueel probleem?

Situering van onderstaande tekst in drie delen.

Meer dan 20 jaar geleden ontmoette ik Luc Vanlkrunkelsven op de trein tussen Leuven en Brussel. Zijn plooifietsje stond tussen ons in. Ik kende Luc toen reeds geruime tijd

Het gesprek ging over het milieuprobleem als een spiritueel probleem. En hij uitte toen heel scherpe kritiek op de bijbel in het algemeen en het Scheppingsverhaal van Genesis in het bijzonder. Ik luisterde naar hem met open mond en kon niet onmiddellijk adequaat reageren. Ik beloofde hem dat ik er werk zou van maken om al schrijvend in gesprek te gaan met zijn ideeën. Zo geschiedde.

Ik schreef mijn reflecties neer in drie artikels van Info Jebron eind 2002. Hieronder heb ik die drie artikels in één document samengebracht.

Ter gelegenheid van de opening van onze laatste religieuze boekenbeurs (november 2002) hield Luc Vankrunkelsven (in het vervolg aangeduid met LV) de openingstoespraak, die door veel aanwezigen erg werd geapprecieerd. We hadden LV toen gevraagd omdat hij in de loop van het voorbije jaar enkele artikels had geschreven over de vraag die hierboven in de titel van dit artikel is verwoord. De gedachten die LV in zijn artikels had verwoord, werden hem door sommige mensen (ook uit mijn persoonlijke theologische en maatschappelijke vriendenkring) niet in dank afgenomen. Persoonlijk voelde ik mij zelf niet tot in het diepste van mijn 'theologisch en bijbels' wezen geraakt door de woorden van LV, wat bij een aantal van mijn bondgenoten dus wel het geval was.

LV heeft er in de voorbije maanden bij mij herhaaldelijk op aangedrongen om op zijn schrijfsels te reageren. Met deze waag ik mij dus aan enkele voorlopige en fragmentarische reacties, die zeker nog om verfijning vragen.

Maar om te beletten dat de lezer niet goed weet waarover het hier gaat ben ik verplicht de hoofdgedachten van LV kort en krachtig weer te geven, al doe ik daarmee natuurlijk onrecht aan de wellicht meer genuanceerde gedachtegang van de auteur.

Enkele fundamentele gedachten van Luc Vankrunkelsven

Op de eerste plaats moet het duidelijk zijn dat LV nergens schrijft dat het immense milieuprobleem waarmee de hele wereld vandaag wordt geconfronteerd alleen maar een spiritueel probleem zou zijn.

Ook LV zegt zeer duidelijk en onomwonden dat de directe en primaire oorzaak van de steeds maar verdergaande verloedering van het milieu het gevolg is van het productivistisch ethos dat onze hele westerse (noordelijke) wereld kenmerkt, zowel in zijn kapitalistische als in zijn communistische variant. Niet alleen de kapitalistische wereld (Noord-Amerika, West-Europa) maar ook de communistische wereld (Oost-Europa, China) hebben zich laten/laten zich leiden

door de wil om de aarde te veroveren en die naar de eigen hand te zetten, de enen (de kapitalisten) om meer winst te maken, de anderen (de communisten) om een arbeidersparadijs op te richten. In beide systemen, hoe verschillend ze op de meeste andere domeinen ook mogen zijn, wordt de economische vooruitgang vergoddelijkt en heeft men geen of onvoldoende oog voor de catastrofale ecologische gevolgen van diezelfde vooruitgang, die dus vanuit een ander standpunt duidelijk een achteruitgang blijkt te zijn.

In deze verklaart LV zich als antikapitalist grotendeels akkoord met de stellingen van Etienne Vermeersch en anderen die zeggen dat de Verlichting, de Moderniteit en vooral het kapitalisme bron van alle onheil is. Vermeersch heeft het dan over de vernietigende macht van het WTK-bestel: Wetenschap, Techniek en Kapitaal die als een drie-eenheid in elkaar verstrengeld zijn en mekaar ook versterken.

Maar LV wil zich met deze verklaringen niet tevredenstellen. Hij wil dieper graven, en wel vanuit de vraag: hoe komt het dat dit WTK-bestel zich uitgerekend hier in het 'christelijke' westen heeft kunnen ontwikkelen. Zou dat niet kunnen te maken hebben met het hier aanwezige levensgevoel, met de hier levende spiritualiteit, die een goede bodem was (is en blijft), waarop dit op productie en verovering gericht bestel tot ongekende wasdom is kunnen komen?

Wanneer we daarop doordenken, dan komen we bijna automatisch terecht bij de grondslagen van onze westerse samenleving en cultuur, die niet enkel te vinden zijn in de Grieks Romeinse wereld en cultuur, maar ook en misschien wel op de eerste plaats in de bijbel.

En hier wordt de vraagstelling van LV uiterst scherp en problematisch, ja zelfs wat bedreigend en beangstigend voor mensen die vanuit een grote liefde met de bijbel als bevrijdend verhaal bezig zijn: is de bijbel zelf niet de meest fundamentele oorzaak van een spiritualiteit die aan de bron ligt van de vernietiging van het leefmilieu?

En die spiritualiteit kan het best samengevat worden met een ongegeneerd antropocentrisme, dat de mens zo centraal boven de rest van de aarde en de kosmos stelt, dat deze mens denkt zich alles te kunnen en te mogen veroorloven.

Waar LV in zijn eerste artikel nog vrij ongenueanceerd de bijbel als één van de belangrijke bronnen van dit antropocentrisme en dus onrechtstreeks ook van het 'ecologisch kwaad' leek aan te wijzen, is hij in zijn volgende artikels genuanceerder gaan denken, wellicht onder invloed van gesprekken die hij met allerlei mensen heeft gevoerd.

In dit en volgend artikel wil ik hierover met LV in gesprek gaan.

Tussen haakjes: wie de teksten van LV volledig wil lezen kan ze via E-mail (pldwtt@telenet.be) bij mij opvragen. Ik wil ze graag via email toesturen.

Het bijbels antropocentrisme als zondebok

In Kramers woordenboek staat: antropocentrisme beschouwt de mens als middelpunt en doel van de schepping.

Ik vind dit in deze geseclariseerde tijden een merkwaardige omschrijving, want de slotwoorden 'van de schepping' zijn duidelijk van religieuze signatuur. In een geseclariseerd taalgebruik spreekt men immers niet van 'schepping', maar van 'aarde, wereld, kosmos, alles wat bestaat'. Bewust of onbewust plaatst het woordenboek het begrip antropocentrisme in een religieuze context, waarmee gesuggereerd wordt dat alleen religieuze mensen antropocentrisch zouden

kunnen zijn en dat bijvoorbeeld enkel atheïsten aan dit al dan niet als verkeerd ervaren mens- en wereldbeeld kunnen ontsnappen.

Maar laten we niet vitten, maar ons richten op de centrale vraag: *is de bijbel antropocentrisch? En als de bijbel fundamenteel antropocentrisch is, waarom is dat dan zo? Is dat een principiële optie die met de kern van de zaak (namelijk met het vertrouwen/geloof in JHWH en met de Thora) te maken heeft, en dus onveranderbaar en niet voor herinterpretatie vatbaar? Of is het bijbels antropocentrisme tijd-, situatie- en cultuurgebonden, en dus contextueel en principieel veranderbaar?*

Met het stellen van deze vragen heb ik mezelf stevig in nesten gewerkt, omdat ik bij het beantwoorden van die vragen niet zal kunnen ontkomen aan het verwijt dat ik geen keuze wil maken en daardoor de kerk figuurlijk mooi in het midden houdt. Ik denk namelijk dat op al de hierboven gestelde vragen zowel met ja als met neen kan worden geantwoord. En ik zeg dat niet uit laffe gemakzucht of om mijn nek niet te moeten uitsteken, maar omdat ik echt geloof dat het zo is.

Keer ik nog even terug naar het verwijt dat aan het bijbels antropocentrisme wordt gemaakt. In een van zijn artikels verwijst LV naar een zekere Lynn White, die in een nummer van Science van 1967 een kort artikel schrijft over de 'wortels van de ecologische crisis'. Hij legt de oorsprong van alle onheil bij de eerste Scheppingsmythe van Genesis met als orgelpunt: *"God sprak: 'Nu gaan Wij de mens maken, als beeld van Ons, op Ons gelijkend. Hij zal HEERSEN over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, over de tamme dieren, over alle wilde beesten en over het gedierte dat over de grond kruipt.' "* En wat verder klinkt het: *"...bevolk de aarde en ONDERWERP haar; HEERS over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, en over al het gedierte dat over de grond kruipt."*

De bijbel is op de eerste plaats JHWH-centrisch.

Hiermee zeg ik bewust niet dat de bijbel theocentrisch is. De bijbel is juist integendeel absoluut niet zomaar zondermeer theocentrisch, d.w.z. zonder te omschrijven wat er met 'theos-god' wordt bedoeld. In die zin kunnen we zelfs zeggen dat de grondstroom van de bijbel anti-theocentrisch is. Waarom? Omdat de overgrote meerderheid van de bijbelse auteurs, zeker die van ballingschapstijd, niet hoog opliep met de wereld van de goden. De hele religieuze cultuur van die dagen was absoluut theocentrisch, met alle gevolgen van dien voor de mensen, die zichzelf beschouwden, of liever die onder invloed van de religieuze ideologie zichzelf hadden leren beschouwen als totaal van de goddelijke willekeur afhankelijk. Het leven was letterlijk god-dienst, dienst aan de goden. En wie waren die goden? Niet veel anders dan de religieuze bovenbouw van een samenleving, waarbinnen de hiërarchische structuren muurvast lagen. Zo was de god baäl de goddelijke garant van een samenleving waarin het grootgrondbezit heerste en waaraan niet te tornen viel, want dan zou men in onmin geraken met de goden, of liever met de goddelijke koning en zijn even goddelijke entourage.

Deze context mogen we nooit uit het oog verliezen wanneer we het bijbels antropocentrisme ter sprake brengen.

Zoals de bijbel wel JHWH-centrisch, maar niet theocentrisch, zo is de bijbel ook niet antropocentrisch op de wijze van de goden (die alleen maar uit zijn op gediend worden, op overmacht, op onderdrukking van alles wat aan hen is ondergeschikt en dus ook van moeder natuur), maar wel *op de wijze van JHWH (die zichzelf laat kennen als partner van mensen, die slechts mens kunnen worden in de mate ze die JHWH navolgen in zijn scheppende zorg voor alles wat leeft en waarover in Genesis 1 zevenmaal uitdrukkelijk wordt gezegd dat het allemaal goed (tov) is).*

Ook al kunnen de hoger geciteerde verzen van Genesis 1 oorzaak zijn van misverstanden, dan mogen we niet de tekst zelf verantwoordelijk gaan stellen voor de verkeerde perceptie en interpretatie van die teksten in de loop van de geschiedenis.

De weerloosheid van teksten

Waar zit dus het probleem? Zonder in het euvel van het fundamentalisme te vervallen, die de bijbeltekst kritiekloos vergoddelijken en gaan lezen als een pasklaar receptenboekje voor alle problemen die zich ook vandaag voordoen (Salman Rushdie spreekt over de dictatuur van de letterlijkheid), toch denk ik dat we nog een lange weg te gaan hebben om de teksten van de bijbel in hun oorspronkelijkheid te leren lezen. En ik houd mijn hart vast als zelfs belangrijke (Leuvense) theologen, bij wie LV te rade is gegaan, blijkbaar niet in staat zijn die bijbel in zijn oorspronkelijkheid te lezen. Daarom wil ik hier een kort stukje tussenvoegen over de weerloosheid van alle teksten in het algemeen en van oude teksten zoals de bijbel in het bijzonder

Het kan niet ontkend worden dat alle teksten, zeker wanneer de auteurs ervan reeds lang geleden zijn gestorven, steeds weerloos overgeleverd worden aan de telkens nieuwe lezers. We kunnen er ons niet genoeg van bewust zijn hoe weerloos teksten aan onze mensenhanden en mensenhersenen worden toevertrouwd en wat daarvan de gevolgen moeten zijn voor de wijze waarop wij met teksten omgaan. Ik waag mij nogal eens aan een vergelijking: we moeten met (bijbel)teksten leren omgaan zoals we omgaan met onze pasgeboren kinderen, want elke (oude) tekst is even weerloos als een pasgeborene. En wat vraagt een pasgeborene? Dat hij met liefdevolle tederheid wordt benaderd, omdat hij zonder die tederheid verkommert, ziek wordt en wellicht uiteindelijk ook doodgaat. Het is zelfs zo dat in onze dagen steeds meer aan het licht komt hoe kleine kinderen ook door hun ouders soms uiterst hardhandig worden behandeld, vaak met zware verwondingen en de dood tot gevolg.

Ik ben er mij van bewust dat vergelijkingen mank lopen. Toch denk ik dat de vergelijking opgaat: allerlei mensen en groepen die er voordeel konden uithalen hebben in de loop der eeuwen – en dit tot op de dag van vandaag; denken we maar hoe de naam van de bijbels god wordt misbruikt voor de Amerikaanse oorlogspolitiek – de bijbelse verhalen *“gedeukt en gebeukt tot ze zoden zetten aan de dijk van het bestaande”* (Heiko Miskotte).

De westerse christenen hebben in de loop van hun geschiedenis de bijbel verkracht (gedeukt en gebeukt) en gemanipuleerd ten eigen bate. En hierdoor werd het zicht belemmerd op de ook voor de aarde en de natuur bevrijdende kracht van het verhaal.

De ontgoddelijking van ál het bestaande

Het is een illusie te denken dat een vergoddelijking van de natuur een garantie inhoudt voor de eerbiediging van die natuur en van het milieu.

Juist daartegen gaat de bijbel zich met kracht verzetten. Waarom? Omdat de bijbelse schrijver uit zijn doorleefde ervaring (in Egypte en in Babylonië) weet dat een vergoddelijkte en gesacraliseerde natuur leidt tot een degradatie van de mensen tot slaven, of nog scherper gezegd: tot een degradatie van arme en kleine mensen tot slaven. Want in heel veel gevallen was de sacralisering van de natuur een dekmantel voor de vergoddelijking van de machthebbers binnen die ‘de natuur vererende’ samenlevingen.

Een voorbeeld. Vele jaren geleden bezocht ik samen met leerlingen de prachtige tentoonstelling “de arend en de zon”, waarin een beeld werd opgeroepen van het Mexico van voor de Spaanse

veroveringen. Wat mij tot op vandaag is bijgebleven is de gewoonte van de oorspronkelijke bevolking om elke ochtend het nog lillend hart van een jong meisje te offeren aan de zonnegod, opdat die in dat hart de kracht zou vinden om een nieuwe dag te beginnen.

Welke jonge meisjes werden geofferd? Niet van de overwinnende hoofdstam, maar wel meisjes die als slavinnen werden weggeplukt uit de overwonnen en onderhorig gemaakte volkeren.

Dit was een uiterst onthutsende ervaring, die mij voor altijd heeft genezen van elke naïeve idealisering van de zogenaamde natuurvölkeren.

Wat doet nu de hoofdstroom van de bijbel? Die kiest voor de ontgoddelijking van ál het bestaande, ook en zelfs op de eerste plaats van de mens. In heel de bijbel is ook de mens op de eerste plaats 'niet-god'.

Er wordt door mensen die de bijbel verwijten aan de basis te liggen van een ongebreideld en natuur vernietigend antropocentrisme nogal eens verwezen naar Psalm 8: *Als ik uw hemel zie, het werk van uw handen, de maan en de sterren, die Gij daar stelde, wat is dan de mens (Adam), dat Gij acht op hem slaat, het mensje (Enos) dat Gij hem aanziet? Toch hebt Gij hem bijna een god gemaakt en hem met glorie en luister gekroond. Gij doet hem het werk van uw handen beheren en alles hebt Gij aan zijn voeten gelegd.*

Als we goed lezen dan zien we dat in dit fragment twee woorden genoemd worden om de mens aan te duiden.

Er is de Adam, de sterke, de bewerker van het land, die telkens moet oppassen dat hij geen Kain wordt.

En er is Enos, de schamele mens, die zijn machteloosheid en zijn broosheid herkent.

En het is na de moord op Abel, dat uit Set (wiens naam betekent: de ingezette; degene die in de plaats van de vermoorde broeder Abel is gekomen) Enos wordt geboren. En uitgerekend deze schamele mens is het prille en breekbare begin van een nieuwe mensheid, die, zo lijkt de verteller te hopen, wél aan haar bestemming zal beantwoorden. Enkel deze schamele mens, die genezen is van zijn goddelijke pretenties, wordt waardig bevonden om het werk van Gods handen te beheren. En het is slechts als hij zijn schamelheid gedenkt dat hij zijn 'goddelijke' opdracht vervult.

Deze desacralisering van ál het bestaande, dus ook van de mens, is naar bijbels aanvoelen de voorwaarde voor een wereld en een samenleving 'in gerechtigheid'.

Het sabbatcentrisme van de bijbel

Als antropocentrisme betekent dat de mens beschouwd wordt als middelpunt en doel van de schepping, dan betekent "sabbatcentrisme" dat de sabbat als middelpunt en doel van de schepping wordt beschouwd.

Ik denk dat er veel voor te zeggen valt om dit sabbatcentrisme te beschouwen als het hart van de bijbelse spiritualiteit.

Het scheppingslied (Genesis 1-2,3) mag beschouwd worden als de ouverture op de hele bijbel.

Zoals de verhalen over Jezus' verwekking, geboorte en kinderjaren in Mattheüs en Lukas kunnen beschouwd worden als ouvertures op hun hele evangelie, zo is het verhaal of de mythe van Genesis 1 ouverture op de hele bijbel. Het kenmerk van elke ouverture is dat in de ouverture op een korte en krachtige wijze de kern van het geheel samenvattend wordt verwoord. Ik kan in het kort bestek van dit artikel hierop niet verder ingaan.

Als ik het verhaal van Genesis 1-2,3 lees, dan zie ik dat dit verhaal niet eindigt met de schepping van de mens op de zesde dag, maar dat het verhaal tendeert naar de zevende dag. Op die zevende (sabbat)dag is het verhaal gericht. Hoe centraal de schepping van de mens op de zesde dag ook moge zijn, de mens is niet het doel en het middelpunt. Doel en middelpunt is de zevende dag. Heel spitsvondig hebben joodse bijbeluitleggers opgemerkt dat in dit volkomen onhistorisch verhaal dat niet gaat over het fysische ontstaan van de kosmos, de eerste dag die de mens mag beleven geen werkdag is, maar een rustdag. Anders gezegd: de mens bereikt zijn levensdoel niet in het manipulerend en beheersend bewerken van de aarde, maar juist in het staken (het woord sjabbat is afgeleid van het werkwoord staken, ophouden) van die beheersende arbeid, waardoor de mens zichzelf de tijd gunt om te gedenken wie hij of zij is.

De mens, zo zegt de bijbel, komt uitgerekend tot zijn doel wanneer hij in navolging van God zijn handen eerbiedig van de hem toevertrouwde schepping (milieu, aarde, wereld, natuur, al wat bestaat) afhoudt. Wanneer hij dus zijn productieve en winst opleverende arbeid staakt. Sabbat is de dag van goddelijke én menselijke tederheid: zich oefenen in aandacht voor al het bestaande. Zo is de wekelijks terugkerende Sabbat een vlijmscherpe kritiek op het arbeidsethos, dat de mens de gevaarlijke vrijheid gunt om al het bestaande naar zijn hand te zetten.

Het is de profetische opgave van de kerken om te zoeken naar wegen waardoor de Sabbat zijn helende, gezond makende taak ook vandaag kan verrichten. Want op die ene dag van de zeven brengen wij ons in herinnering dat elke mens van koninklijke bloede is. En hierbij ligt de nadruk op twee woorden in de tekst: elke mens en 'van koninklijken bloede'. En hij is pas van koninklijken bloede wanneer hij Sabbat viert, wanneer hij zijn handen van de schepping afhoudt.

Zo proclameert de Sabbat de afschaffing van het onderscheid tussen meester en slaaf, tussen rijk en arm, tussen succes en mislukking. De Sabbat is de belichaming van het geloof dat alle mensen gelijkwaardig zijn en dat die gelijkwaardigheid van alle mensen juist de adeldom van de mensen betekent.

Er wordt door zelfgenoegzame christenen, die denken het wel zonder de Thora te kunnen stellen, omdat ze ervan uit gaan dat Jezus de Sabbat heeft afgeschaft, nogal eens smalend gedaan over al die wetten die rond de joodse Sabbat hangen. Waar is dat nu allemaal voor nodig, dat men bijvoorbeeld geen licht mag aansteken op Sabbat, dat de verplaatsingsmogelijkheden worden ingeperkt, dat men geen draad door het oog van de naald mag steken, enz...?

Dat lijken op het eerste gezicht allemaal pieteputerige wetjes.

Toch ontgaat ons hierbij de fundamentele spiritualiteit die hierachter steekt. Het gaat in het jodendom met name over "de heiliging van het leven". Dit laatste is de kern van de zaak. Daarover gaat het. Dat het diep tot het besef van iedere jood doordringt dat alles in het leven heilig is, ook het kleinste. Die mentaliteit moet ingescherpt worden zodat iedereen er dag na dag attent op is hoe alles belangrijk is. De mens moet dit tot zich laten doordringen zodat hij heel bewust gaat leven. Het leven is niet vanzelfsprekend, het goede leven zeker niet. Het goede leven is goed, omdat het goede het telkens weer haalt op de chaos. En dat is een wonder dat ons uitnodigt om alle vanzelfsprekendheden te laten varen.

Zo is de Sabbat een dag die ons kan genezen van alle platvloerse vanzelfsprekendheden. Een leerschool in de verwondering, dat is de Sabbat.

Daarom mag op Sabbat vooral geen arbeid worden verricht die in de mens de suggestie zou kunnen doen opkomen dat hij als een god de aarde naar zijn hand mag zetten. Mensen zijn geen

oppermachtige en pretentieuze godenzonen, die zich alles mogen veroorloven. Dat is het wat de Sabbat ons wil leren: dat wij deemoedige dienaars zijn van de aarde, die dankzij ons woonplaats voor allen en alles kan worden. Op Sabbat "onttrekken mensen hun handen en geest gedurende één dag op zeven aan de schepping om die schepping telkens weer aan de voeten van de Schepper neer te leggen" (Rabbijn De Vries).

En Abraham Joshua Heschel zegt: "De Sabbat is de verzekering dat de geest groter is dan het heelal, dat voorbij het goede het heilige is. Het heelal werd in zes dagen geschapen, maar het hoogtepunt van de schepping is de zevende dag. De dingen die gedurende de zes dagen in aanzijn kwamen, zijn goed (TOV), maar de zevende dag is heilig. De Sabbat is heiligheid in de tijd, de tegenwoordigheid van eeuwigheid, een ogenblik van majesteit, de glans van vreugde, een paleis, een oase in de tijd." Ook hier in de hoger genoemde betekenis van heilig: de Sabbat saboteert het opgeklopte en manipulerende werkritme van de andere dagen. En dat is heel wat anders dan wettische kleinzieligheid.

Jezus van Nazaret en de Sabbat

Het is dan ook niet te verwonderen dat de evangeliën vertellen dat Jezus uitgerekend op Sabbat zieken genas. In zijn ogen is de Sabbat de dag bij uitmuntendheid om mensen tot hun recht te laten komen, om mensen aan de gemeenschap terug te schenken.

En dat viel niet in goede aarde bij hen die van de tien woorden tien geboden hadden gemaakt.

Waar in de bijbel geschreven staat "Gij zult niet" hadden de supergelovigen van zijn dagen - zoals de wettische supergelovigen van alle tijden gemaakt: "Gij moogt niet".

Als je een vrij mens bent, zo is de strekking van het bijbels verhaal, dan zul je toch niet doden, niet stelen, niet bedriegen, geen andere goden achterna hinken, enz... Aan die vrijheid wil de Sabbat ons herinneren: het gaat niet over "niet mogen", het gaat wel over vrijheid en over het leven, dat dwars door alles heen, toch goed is, heel goed zelf.

Daarom is het goed om regelmatig, week na week, Sabbat-Zondag te vieren: om niet te vergeten waartoe wij zijn geroepen: vrede, liefde, rustend aan het verkwikkende water van elkaars bevrijdende aanwezigheid, gezeten onder groene bomen, die ons behoeden voor de brandende hitte van een overspannen leven, dat zichzelf moet bewijzen, vaak ten koste van anderen en van de aarde. Laten we genieten van de Sabbat.

Deel 2

Over hermeneutiek en bijbellezen

In het eerste deel ging ik in gesprek met enkele artikels van Luc Vankrunkelsven, waarin hij misschien wel de terechte idee heeft ontwikkeld dat het ecologisch probleem waarmee we vandaag op wereldniveau geconfronteerd worden niet alleen veroorzaakt wordt door het economische, maar dat er ook een spiritueel gegeven in meespeelt. Kortom: het milieuprobleem is ook (!) een spiritueel probleem.

Ik schreef reeds dat ik geen bezwaar heb tegen de stelling dat het milieuprobleem 'óók' een zaak van spiritualiteit is, maar ik heb grote vragen bij de stelling dat die spiritualiteit zijn oorsprong zou vinden in de bijbel. In mijn vorige bijdrage heb ik dat proberen aan te tonen door te stellen dat de bijbel noch antropocentrisch, noch theocentrisch, noch ecocentrisch kan

genoemd worden, maar dat we eerder moeten spreken van een uniek samengaan van JHWH- en Sabbatcentrisme, waarin de drie genoemde centrismen in hun eenzijdigheid worden geneutraliseerd en overstegen.

In de bijdrage van deze maand wil ik hierop nog verder ingaan, en dit vanuit een hermeneutische vraagstelling. Met hermeneutiek wordt bedoeld: de leer van de interpretatie van teksten. Anders gezegd: hoe kunnen we vandaag oude teksten zo herlezen en interpreteren dat onze interpretatie én trouw blijft aan de grondintenties van de auteurs én tegelijk iets zinvols zegt voor hedendaagse lezers, die leven in een heel andere context dan die van de auteurs.

Een hermeneutische stelling

Wanneer wij vandaag de bijbel lezen, dan worden wij gedwongen tot interpretatie. De vraag hierbij is: hoever moeten, kunnen en mogen we daarin gaan?

In ieder geval is het overduidelijk dat we alles wat in de oude teksten verwijst naar een wereldbeeld dat niet meer het onze is, moeten herlezen vanuit het nieuwe wereldbeeld dat het onze is geworden. Een voorbeeld: wanneer de auteur van het scheppingsverhaal schrijft dat de aarde met alles erop en eraan in zes dagen is geschapen, dan is het evident dat wij dat vandaag niet meer kunnen aanvaarden. Ons hedendaags wereldbeeld is onder invloed van de wetenschappen zo veranderd dat wij nu beter weten dan de auteurs van het scheppingsverhaal. Moeilijker wordt het wanneer het gaat over de kern van de teksten, over wat de teksten inhoudelijk te zeggen hebben. Toch weten we dat ook de inhoudelijke betekenissen van de teksten tot stand zijn gekomen in een bepaalde context, die vragen oproep waarop de teksten antwoorden hebben proberen te geven.

Zo weten we dat het scheppingsverhaal van Genesis 1 tot stand is gekomen in de concrete sociale, economische, politieke en ideologisch-religieuze context van de Babylonische ballingschap. Genesis 1 is dus primair een antwoord op die concrete context, en niet een uit de hemel neergedaald antwoord op de vragen van alle mensen van alle tijden en van alle plaatsen, bijvoorbeeld van de Europeanen van het begin van de eenentwintigste eeuw.

Wil het scheppingslied van Genesis 1, dat meer dan 2500 jaar geleden is geschreven, nog een betekenisvol woord zijn voor mensen van nu, dan zullen we ons moeten wagen aan de moeizame en uitdagende weg van de hermeneutiek, ook al kan die weg ons soms heel ver leiden.

En hier volgt mijn stelling: *om trouw te blijven aan het oorspronkelijke woord van de bijbel kan het zijn dat wij vandaag het omgekeerde moeten zeggen van wat de oorspronkelijke auteurs hebben geschreven, ook al lijkt deze keuze op ontrouw en houdt deze weg serieuze risico's in.*

In deze bijdrage wil ik mij wagen aan die risicovolle weg.

Van de contextualiteit van toen....

Rond 587 komt een brutaal einde aan het koninkrijk Juda. De nieuwe heersers uit Babylonië verwoesten Jeruzalem en de tempel en voeren duizenden inwoners – vooral de elite - mee in ballingschap.

Hiermee begint een periode uit de geschiedenis van Israël die zo pijnlijk is dat ze uitgroeit tot oersymbool van alles wat onderdrukking en vernedering is. Die negatieve ervaring heeft een fijnzinnig dichter op treffende wijze verwoord in psalm 137:

*Aan de stromen van Babylon daar zaten we neer en we schreiden,
wanneer we dachten aan Jeruzalem.*

Aan de populieren rondom hadden we onze harpen gehangen.

Want daar vroegen onze ontvoerders van ons dat we zouden zingen.

Zij die ons kwelden vroegen ons om muziek: "Zing ons een van die liederen uit uw land".

Maar hoe kunnen wij zingen het lied van de Heer op vreemde bodem?

Achter dit schrijnend lied schuilen heel wat diepe vragen: waar loopt het op uit, heeft ons leven nog zin, toekomst, heeft onze God - JHWH - ons niet in de steek gelaten?

De door de ballingschap veroorzaakte crisis was alomvattend. Politiek bleef er van het koninkrijk van David niets meer over en Israël verdween als politieke entiteit van het toneel. Sociaal-economisch werd men totaal afhankelijk van een vreemde mogendheid. En religieus kon men de vraag niet ontwijken of de goden van Babel niet veel sterker waren dan hun God, die blijkbaar niet bij machte was zijn volk te redden?

Voor de laatste vraag moet voor de door en door godsdienstige mensen die deze Judeeërs waren, zeer indringend zijn geweest. Daarbij komt dat de religie van de Babyloniërs niet de eerste de beste was: het was een machtige en schitterende religie met tempels en rituelen die tot de verbeelding spraken van deze Israëlieten met hun sobere onreligieuze religie rond een naamloze God, voor wie het dagelijks doen van gerechtigheid belangrijker was dan de prachtigste en tot de verbeelding sprekende offers.

De Babylonische religie was een echte religie van de zuiverste soort: een gesacraliseerde natuur, gevuld met goden, die elkaars concurrenten waren (zon en regen, warmte en koude, vochtigheid en droogte, vruchtbaarheid en kinderloosheid) en die door de onderworpen mensen in een wankel evenwicht gunstig moesten worden gestemd met allerlei offers, die vooral de respectievelijke priesters en priesteressen materieel ten goede kwamen. De cyclische geschiedenisopvatting hield het merendeel der mensen in een ijzeren wurggreep waaraan fataal niet te ontkomen was. De wil(lekeur) van de goden bepaalde het leven. Alles stond letterlijk en figuurlijk in de sterren geschreven. Tussen haakjes: wie met open ogen leeft ziet dat de Babylonische religie nog verre van dood is. Hoe vaak hoor ik jongeren niet zeggen wanneer ze ten gevolge van hun eigen handelen in de problemen terecht zijn gekomen, dat ze 'pech' gehad hebben. Een gevolg van deze fatalistische geschiedenisopvatting is dat de mens als het ware door osmose opging in de natuur.

Midden die situatie van crisis weerklinkt dit scheppingsverhaal als antwoord op de levensvragen die door de mensen worden gesteld. Een scheppingsverhaal, dat dus op de eerste plaats geen antwoord wil geven op vragen naar het ontstaan van de wereld (hoe, wanneer), maar wel op vragen naar de uiteindelijke zin van het bestaan, ook in een schijnbaar uitzichtloze crisissituatie. Verschillende verzen uit het scheppingsverhaal verwijzen indirect en symbolisch naar die achterliggende vooral religieuze crisiservaring. Zo heeft iemand ooit gezegd: het scheppingsverhaal is een soort van aftelrijmpje, waarin de goden van de Babyloniërs één na één worden omvergekegeld.

In het bestek van dit artikel wil ik er enkel de aandacht vestigen hoe in de eerste drie dagen van het bijbels scheppingsgedicht telkens de nadruk wordt gelegd op de noodzaak om 'scheiding' aan te brengen: tussen licht en donker, tussen water boven en water onder, tussen aarde en zee.

Deze respectievelijke scheidingen zijn nodig om orde te "scheppen" in de chaotische baai van de Babylonische religie waarin alles door elkaar loopt.

Tegen die oerchaos (toehoe wa bohoe uit vers 2) in weerklinkt het ordenende woord van God, die alles oproept om te worden wat het is: het licht om dag en de duisternis om nacht te zijn; de hemel om echt hemel te zijn, namelijk een beschermende koepel waardoor het leven op aarde niet opnieuw door de oerwateren wordt vernietigd; en op de derde dag de scheiding tussen het water en de grond zodat er een leefbare aarde voor alles wat op aarde leeft en vooral voor de mens.

Voor de mens! Dus toch antropocentrisme. Ja, dat moest wel in die context van een Babylonische religie waarbinnen de mensen hun vrijheid en verantwoordelijkheid moesten inleveren ten dienste van de godensantenboetiek, die toch maar de denkmantels waren voor de koningen en keizers, die zichzelf tot godenzonen hadden gepromoveerd. Het bijbels

scheppingsverhaal is dus duidelijk antropocentrisch: de mens is niet willoos en fatalistisch overgeleverd aan de blinde willekeur van de goden, maar hij is beeld (naar de aard) van deze bevrijdende Partnergod en als dusdanig ook geroepen om deze God uit te beelden. Tot deze goddelijke dienst aan mekaar en aan de hele schepping is de mens geroepen én toegerust.

Naar de contextualiteit van vandaag....

De tijden zijn grondig gewijzigd. Over de hedendaagse context kan natuurlijk heel veel worden gezegd. Ik beperk mij hier bewust tot enkele kenmerken van de hedendaags context die relevant zijn voor ons onderwerp.

Zo zien we dat de moderniteit ervoor gezorgd heeft dat de natuur in grote mate gedesacraliseerd is en gereduceerd is tot een bruikbaar object, ook al zien we in deze postmoderne tijden bepaalde tekenen die wijzen op niet altijd bevrijdende uitingen van hersacralisering.

Ook kan niet worden ontkend dat niet meer de natuur wordt vergoddelijkt, maar wel de technische almacht van de mens, ook al worden daar sinds de Tweede Wereldoorlog ernstige vragen bij gesteld. De mens gaat niet meer osmotisch op in de natuur, maar hij heeft zich hoogmoedig boven de rest van de natuur verheven, waardoor die natuur vaak met vernietiging wordt bedreigd.

De huidige context geeft dus een bijna omgekeerd beeld te zien van de context waarin het scheppingsverhaal op schrift is gesteld: de scheiding (tussen mens en natuur, tussen subject en object, tussen actief onderwerp en letterlijk lijdend voorwerp) is nagenoeg volledig en zeer grondig voltrokken. De mens heeft zich ontpopt tot niets ontziende veroveraar, voor wie alles is toegelaten als het maar winstgevend is.

Daarom de vraag die ik in het begin van dit artikel stelde: wil datgene wat het scheppingsverhaal eigenlijk wilde zeggen, in déze tijd tot zijn recht komen, dan moet een eigentijdse interpretatie van dit verhaal de mogelijkheid openhouden het omgekeerde te zeggen van wat er letterlijk geschreven staat. Laat ik het als vraag stellen: *moeten de in het scheppingsgedicht gepropageerde scheidingen (die binnen de toenmalige context nodig waren om de menselijke vrijheid te redden) niet vervangen worden door een ondubbelzinnige nadruk op de radicale en fundamentele verbondenheid van de mens met alles wat leeft, zoals dat vandaag verduidelijkt wordt in een aantal holistische bewegingen, ook al vragen deze laatste om een kritische benadering?*

De rabbijnen zelf zeggen dat een dergelijke vergaande hermeneutiek moet kunnen in de zin: wie de bijbel letterlijk leest, maakt God tot een leugenaar.

Na de gestelde vragen wil ik in het tweede deel van dit artikel zowel op het vlak van de spiritualiteit als op het sociaal-economisch terrein enkele concrete denkpijlers bewandelen in verband met de verhouding tussen scheppingsverhaal en ecologie.

Deel 3

Van entropie naar 'antropie' of

Eerst een woord over de titel van dit derde deel.

Ik kan mij voorstellen dat heel wat lezers de wenkbrauwen hebben gefronst wanneer ze de titel boven dit artikel lazen. Nu ben ik zelf geen fysicus, zodat ook ik aangewezen ben op wat ge vulgariseerde informatie op het Internet om het woord entropie toch een beetje te verklaren.

Maar laat ik eerst kort iets zeggen over het onbestaande en door mij uitgevonden woord 'antropie'. De lezers van de twee vorige delen weten dat ik bezig ben geweest met de vraag in welke mate de bijbel antropocentrisch is en of dit antropocentrisme mede oorzaak is van de huidige verloedering van de natuur. Met het woord antropie wil ik naar dat antropocentrisme verwijzen en zeggen dat de bijbel als boek door mensen geschreven niet de mens in het absolute centrum van de kosmos wil plaatsen, maar wel op zoek is naar de plaats van de mens (de antropos) in het geheel van de werkelijkheid. En dit laatste druk ik uit met het woord "antropie", waarmee ik dus een tweede vlieg in dezelfde taaklap kan vangen: een woordspeling met het wel bestaande woord uit de thermodynamica: namelijk entropie.

Wat heb ik op Internet gevonden? Ik tracht wat samen te vatten.

Het woord 'entropie' is ontstaan in de negentiende eeuw – in de tijd van de stoommachines. Uit die tijd stamt ook de nog steeds actuele vraag: hoeveel arbeid kan ik maximaal halen uit een gegeven hoeveelheid brandstof? Het antwoord op die vraag werd gegeven door de tak van wetenschap die bekend is onder de naam Thermodynamica. De essentie van de negentiende-eeuwse thermodynamica kan in twee hoofdwetten worden samengevat.

Ten eerste: warmte en arbeid zijn allebei vormen van energie, die elkaar kunnen veroorzaken én elkaar kunnen aanvullen.

De tweede hoofdwet kan het gemakkelijkst worden verduidelijkt aan de hand van een voorbeeld. Neem de tekst van het bijbelboek Ruth. Deze tekst bevat enkele duizenden letters en leestekens. Stel je voor dat een ouderwetse letterzetter net de hele tekst letter voor letter heeft gezet. Maar dan laat zijn assistent per ongeluk het gehele zetsel op de grond vallen. Alle letters liggen op de vloer. Snel raapt de assistent de letters op en stopt ze willekeurig terug. De kans dat hij op deze manier, bij toeval, weer het boek Ruth heeft gezet is niet nul - maar wel heel extreem klein. Door een spontane verandering (het willekeurig herschikken van de letters) zijn we overgegaan van een geordende begintoestand - het boek Ruth - naar een wanordelijke (betekenisloze) reeks letters. En de reden is eenvoudig: er zijn gewoon veel meer betekenisloze letterreeksen dan mooi geschreven en geordende teksten.

De tweede hoofdwet van de thermodynamica zegt dus dat bij een proces binnen een gesloten systeem de entropie toeneemt of gelijk blijft. Systemen neigen kennelijk tot wanorde of chaos. Dit lijkt een diepzinnige uitspraak maar de reden is simpelweg dat wanordelijke toestanden meer waarschijnlijk zijn, en dat het systeem van een minder waarschijnlijke (goed geordende) naar een meer waarschijnlijke (wanordelijke) toestand gaat. Iedereen is met dit verschijnsel vertrouwd. Wanneer wij in een glazen pot de onderste helft vullen met bruine bonen en de bovenste met witte bonen en vervolgens gaan schudden zullen de bonen uiteindelijk volledig mengen: de geordende toestand gaat over in de meest ongeordende met maximale entropie. We kunnen in principe natuurlijk niet uitsluiten dat bij lang schudden de ontmengde toestand zich weer voordoet, maar het is inderdaad zeer onwaarschijnlijk.

De idee van entropie als maat voor de wanorde is heel erg populair. Maar het roept natuurlijk de vraag op: hoe is het ontstaan van geordende structuren - bijvoorbeeld levende wezens - dan te verklaren? Hedendaagse wetenschapsmensen zeggen dat ze voor het antwoord op deze vraag geen beroep meer hoeven te doen op een tussenkomst van een of andere scheppende god. Het normale antwoord is: de entropie kan plaatselijk spontaan afnemen, maar alleen als dat gepaard gaat met een toename van de entropie ergens anders. Want de hoeveelheid energie in een gesloten systeem blijft altijd constant.

De thermodynamica leert ons nu dat orde spontaan uit wanorde kan ontstaan als er maar voor wordt 'betaald' in warmte. Warmte is het geld van de Thermodynamica - alles kan, als je maar

betaalt in warmte. Dus: volgens de intuïtieve versie van de Tweede Hoofdwet kan er spontaan orde ontstaan, als je er maar voor kunt 'betalen' in warmte die ergens anders de wanorde verhoogt. Zo blijkt dat men om de entropie te verminderen men warmte aan het systeem moet onttrekken, bij een lagere temperatuur zal het aantal mogelijke toestanden waarin het systeem zich kan bevinden afnemen. Wanneer we het systeem nu afkoelen tot het absolute nulpunt (-273 C), bevindt het zich in een laagste energietoestand en zal in principe de entropie dus verwaarloosbaar klein worden.

En nu de toepassing in verband met “antropie”.

Waarom gebruik ik in deze context de metafoor van de wet van de entropie? De aandachtige lezer weet natuurlijk dat ik hier geen wetenschappelijk artikel schrijf. Ik wil alleen iets verduidelijken en ik geloof dat de metafoor, het beeld van de entropie verhelderend kan werken.

Zo zegt deze wet ook dat systemen in de loop van de tijd slechts behoud kunnen worden tegen een toename van de chaos als men voldoende energie wil investeren in het behoud of de versterking van de orde. Zo kunnen oude monumenten slechts worden gered wanneer samenlevingen bereid zijn om blijvende energie in het onderhoud van die monumenten te investeren. En die onderhoudsenergie is over de jaren gespreid wellicht veel groter dan de energie die ooit nodig is geweest om de oorspronkelijke gebouwen op te trekken. Maar het is dit volgehouden en energie verslindende onderhoud dat, als het goed wordt uitgevoerd, bij de toevallige bezoeker de indruk wekt dat deze oude monumenten schijnbaar zonder noemenswaardige inspanning 'als nieuw' zijn en blijven.

Wat heeft de bijbelse schrijvers ertoe aangezet om hun verhaal zo sterk te centreren rond het verschijnsel mens?

Het eerste antwoord is natuurlijk: omdat de bijbelse mensen mens waren en geen olifanten of sprinkhanen. Indien olifanten of sprinkhanen in staat waren om verhalen te schrijven, dan zou in hun verhalen de olifant of de sprinkhaan centraal staan. Niet om te zeggen dat de olifant of de sprinkhaan de voornaamste acteurs op het speelveld van de geschiedenis zijn, maar om op zoek te gaan naar hun plaats in het geheel van het bestaande.

Maar er is naar mijn mening een belangrijker reden en die vind ik in het hoge realiteitsgehalte van de bijbelse schrijvers.

Die bijbelse auteurs waren realistisch genoeg om te zien dat de mens misschien wel de belangrijkste representant was (is en zal blijven) van de wet van de entropie: de antropos (de mens) is volop ook entropos (chaos bij uitstek). En dat heeft verregaande gevolgen als men die antropos zijn spontane entropie (chaos creërende) neigingen laat botvieren. De geschiedenis is de eerste getuige van die werkelijkheid: oorlogen, geweld, kolonisering, verwoesting, kapitalistische vrijbuitelij.

Dat wisten de bijbelse schrijvers: en daarom – juist omdat de entropie mens zulke verwoestingen kan aanrichten - moeten er aan die mens grenzen gesteld worden, die zowel in het verhaal van de schepping als in dat van de tien woorden worden geëxpliciteerd.

Zo lezen we in Genesis 1: Jullie zullen het beeld zijn van deze God.

Dit is geen vaststelling, maar een oproep.

Dit is geen informatieve, maar performatieve (verandering bewerkstellende) of appellatieve taal: jij, mens wordt opgeroepen en opgevorderd om deze God uit te beelden.

Zo zouden we de menselijke opdracht vanuit de bijbel kunnen omschrijven als een permanente strijd tegen de natuurnoodzakelijke wet van de entropie.

Uit die wet van de entropie leerden we immers dat een verdergaande chaotisering van het leven slechts kan worden tegengegaan doordat we bereid zijn er voldoende energie in te investeren.

En dat is de opmaat van de hele bijbel, die zijn resumé vindt in de tien woorden, die beginnen met: “geen andere goden zullen jullie achternalopen”.

En in de bijbel staan de goden voor de chaotische ‘entropie’ krachten die mensonterend én natuuronterend zijn.

Over God en de goden

Er is geen gebod uit de bijbel dat zo vaak tegen zijn eigen grondintuïtie is gebruikt als dit over “God en de goden”. De oorzaak daarvan is dat men deze zin te éénduidig godsdienstig heeft gelezen en veel te weinig (of niet) politiek, sociaal en economisch.

Men heeft in de bevestiging van deze God als de Enige Ware een voorwendsel gezien om de andere volkeren vanuit de hoogte te benaderen en zelfs op godsdienstige gronden te onderdrukken. En tegelijk besepte men dan niet dat men uitgerekend door dit gedrag aan de beleden Ene en Ware God ontrouw werd.

Door deze Ene God te gebruiken in de strijd om de macht met de andere volkeren (kolonialisme en verovering met zwaard én kruis) kon men voor het eigen gemak vergeten dat de erkenning van deze Ene tegenover én boven de andere goden op de eerste plaats een recept was voor “binnenlands” gebruik, een uitdaging aan de eigen weg.

Wie een klein beetje thuis is in de joodse traditie weet dat daarin wordt gezegd: elk van de 70 volkeren die de aarde bewonen, heeft recht om zijn eigen weg te gaan en zijn eigen goden te dienen. Israël moet die andere volkeren niet bekeren en zijn eigen God opdringen.

De volkeren kiezen voor hun goden, wij kiezen voor deze Ene. En Israël laat het verder aan de geschiedenis over om te zien hoe het uitpakt.

Zo wordt volgens de grote joodse filosoof Martin Buber de fundamentele visie van de profeten uitgedrukt in het woord van Jesaja (19,25): *“Gezegend Mijn volk Egypte, en het werk van mijn handen Asjoer en Mijn erfdeel Israël”*.

Totaal onverwacht worden de traditioneel door Israël erg gehate volkeren (omwille van de slavernij in Egypte en de ballingschap in Assyrië) respectievelijk ‘mijn volk’ en ‘het werk van mijn handen’ genoemd. Israël daarentegen wordt het erfdeel van deze God genoemd. Wat betekent dat onderscheid? Hier geeft Buber Israëls kijk op de geschiedenis weer:

“Nadat de mensheid tot tweemaal toe, in twee fasen van de wereldgeschiedenis, Gods bedoeling heeft verijdeld om hen uit vrije wil tot een echte mensheid te laten groeien, moest er een derde begin komen. De eerste fase liep uit op de Grote Vloed (de zondvloed), de tweede op de verstrooiing na de bouw van de Toren van Babel. Dit derde begin kan nu niet meer groeien vanuit één enkele mensheidsfamilie. Er is immers geen homogene groep mensen meer, maar een wirwar van volken die geen eenheid kent. De nieuwe weg moet van dit feit uitgaan. Nu er geen ongespleten mensheid meer is, zal het doel moeten zijn: een mensheid die haar gespletenheid overwint en vandaar tot eenheid komt. Maar hoe kan dit doel worden bereikt? Wil de veelheid der volken tot eenheid komen, moet haar eerst geopenbaard worden hoe een écht volk eruit ziet. Maar van de vele volken is er niet een geschikt om dit zichtbaar te maken. De veelheid der volken is immers het gevolg van onvermogen om tot eenheid te komen. Er moest dus een nieuw volk komen. En wel een dat speciaal voor dit éne doel is geschapen. En dat is wat er gebeurt. De man Abram wordt apart genomen en uitgezonden. Hij wordt uit de wereld der volken gehaald om een eigen weg te gaan. En die weg betekent voor hem en zijn nakomelingen steeds nieuwe afzondering. Als hij het huis van zijn vaders verlaat komen nog enkele familieleden met hem mee. Dat hij zich in het nieuwe land ook van hen afscheidt (Gn.

13,9: de afscheiding van Lot en de zijnen), komt omdat ze zich niet zoals hij van de volken afscheiden, maar er juist mee willen samensmelten. In de volgende generatie vindt opnieuw een afscheiding plaats, nu in zijn eigen gezin: Ismaël gaat zijn eigen weg. In de volgende generatie scheidt Esau zich af. Al deze scheidingen begeleidt God met Zijn Woord. En dan eindelijk is er een geslacht waarin geen afscheiding meer nodig is: het huis van Jakob. Maar juist dit geslacht komt in een nieuwe smeltkroes terecht: Egypte, waaruit het moet worden afgescheiden. Zoals de stamvader uit de ene grote cultuur van Mesopotamië is weggehaald, zo wordt het huis van Jakob weggehaald uit die andere grote cultuur van Egypte. En wel om het volk te worden dat met uitsluiting van al het andere deze openbaring kan zichtbaar maken: *een volk, eenzaam woont het; onder de volken der aarde rekent het zich niet*, zo karakteriseert Bileam dit volk (Num. 23,9). Want een openbaring overkoepelt deze hele geschiedenis van apart zetten en afscheiden, geeft ze hun zin en betekenis en wijst het doel van dit alles. Want het doel van al die afscheiding is laten zien hoe uit een veelheid van stammen werkelijke eenheid kan groeien, en dit als voorbeeld voor de toekomstige verbondenheid van alle volken. Aan Israëls worsteling om eenheid, aan Israëls vallen en opstaan maakt God zijn oorspronkelijke plan met de hele mensheid zichtbaar. En over dit doel spreken de profeten.”

Uit deze visie wordt duidelijk dat de scherpe tegenstelling die in de bijbel wordt gemaakt tussen JHWH en de goden een uitdaging is aan Israël zelf om trouw te blijven aan de eigen weg ‘in dienst van de andere volkeren op aarde’, en niet om ze te bekeren.

En ook hiervan vinden we in de joodse geschriften talloze teksten, die getuigen van een grote eerbied voor de weg van de volkeren.

Zei Rabbi Acha: Israël wordt vergeleken met een olijfbboom, zoals er staat (Jer. 11,16): ‘Een verse olijfbboom, schoon van liefelijke vruchten, heeft de Eeuwige je naam genoemd’.

En de Heilige Hij zij gezegend wordt vergeleken met een lamp (Spr. 20,27). De olijfolie is er om aan de lamp te worden gegeven, en dan branden ze samen als één.

En zo zegt de Heilige Hij zij gezegend tot Israël: Mijn zoon, nu Mijn licht jouw licht is en jouw licht Mijn licht, nu gaan jij en Ik samen en verlichten Sion, zoals er staat (Jes. 60,1): ‘Verhef je, wordt licht, want jouw licht is gekomen’.

Zei Rabbi Hosjaja: Eens zal Jeruzalem een fakkel zijn voor de volken der wereld en de volken zullen gaan in haar licht. Zoals er staat (Jes. 60,3): ‘Volkeren gaan in je licht, koningen in de glans van je stralen’.

En in een midrasj bij Genesis staat geschreven: *En Abraham noemde die plaats “De Eeuwige zal zich voorzien (Jir’e)”(Gen. 22,14).*

Maar die plaats heette al Sjalem! Want er staat (Gen. 14,18): ‘Malki-Tsedek(Melchisedek) was koning van Sjalem’

Daarom zei de Heilige Hij zij gezegend: Als Ik de plaats Jir’e noem, zoals Abraham hem noemt dan zal de rechtvaardige onder de volken, Malki-Tsedek, zich kunnen beklagen.

Noem ik hem Sjalem, zoals Malki-Tsedek hem noemt, dan zal de rechtvaardige Abraham zich kunnen beklagen.

Daarom noem ik die plaats Jeroesjalajiem, zoals beiden samen hem hebben genoemd: Jiri Sjalem (Ik zal er in voorzien dat er vrede is).

Zo zal Jeruzalem eens de plaats zijn waar de gemeenschap der volken in eenheid Zijn Naam aanroepen zal. Al spreken de profeten de hoop uit dat ooit alle mensen op aarde zullen opgaan naar Jeruzalem, toch gaat het dan niet meer over Jeruzalem als centrum van de Israëlieten alleen, maar als de stad van Joden én niet-joden.

Tegen alle gevaarlijke misverstanden in kan niet voldoende worden beklemtoond dat de aanduiding van “de jaloerse God van joden en christenen” er alleen is voor eigen gebruik en niet

om er de andere mensen en volkeren mee om de oren te slaan en als heidens te verketteren. Te midden van de volkeren op aarde heeft elk volk zijn eigen roeping, ook Israël. En die roeping kan nooit basis zijn van pretentie, maar is enkel opdracht, dienst aan de wereld van de volkeren.

Anders gezegd: voorgaan op de weg van entropie naar antropie.

Hoe dat moet gebeuren zal in leerhuizen moeten worden aangeleerd.

In die leerhuizen kunnen mensen zich laven aan al het goede dat de hele mensheid heeft voortgebracht aan bronnen van mystiek en verzet.

Nog enkele losse bedenkingen

1.

Ook al uiten we scherpe kritiek op de wijze waarop (westerse) mensen de natuur naar hun hand hebben gezet, toch mogen we ook de natuur niet idealiseren en vergoddelijkken: de natuur is ongewoon meedogenloos. Kijken we maar naar de uitroeiing van de dinosauriërs, overstromingen, vulkaanuitbarstingen, aardbevingen en andere 'natuur'lijke rampen.

Onlangs zag ik een poes een vreselijk spel spelen met een muis die ze te pakken had gekregen. Ik vond dit een gruwelijk spel, dat niets te maken had met het doden van andere dieren uit overlevingsdrang.

En een meteoriet, op weg naar de aarde, verandert niet zijn koers om te beletten dat de aarde waarop miljarden mensen wonen, in een puinhoop wordt omgetoverd.

Het prachtige gedicht van Wislawa Szymborska "Lof van het slechte geweten" kan ons hierover aan het denken zetten:

De buizerd heeft zichzelf niets te verwijten.

Scrupules zijn de zwarte panter vreemd.

Pirana's twijfelen niet aan de billijkheid van hun daden.

De ratelslang applaudisseert voor zichzelf zonder voorbehoud.

Bij jakhalzen vind je geen zelfkritiek.

Sprinkhaan, alligator haarworm en horzel

leven hun leven en zijn zo best tevreden.

Honderd kilogram weegt het hart van een walvis,

maar in een ander opzicht is het vederlicht.

Niets is dierlijker

dan een zuiver geweten

op de derde planeet van de zon.

En zoals we de natuur-in-zich niet mogen idealiseren, zo mogen we ook niet in de val trappen om de andere culturen de hemel in te prijzen en de eigen ontwikkelingen te beladen met alle

zonden van Israël. Het gras is altijd groener aan de andere kant van de heuvel. Ook andere culturen, die vaak bijna kritiekloos worden opgehemeld zijn zich dikwijls te buiten gegaan aan gruwelijkheden tegenover de door hen overwonnen broedervolkeren. De Azteken offerden dagelijks het nog lillende hart van een jonge meisje, dat niet genomen werd uit het eigen volk, maar wel gevonden werd in de door hen veroverde en tot slaven gemaakte volkeren.

2.

Ik ben onvoldoende wetenschappelijk gevormd om te kunnen aantonen dat er al dan niet een tegenstelling bestaat tussen de hoger genoemde wet van de entropie (die stelt dat alles spontaan tot chaos leidt) en het denken van mensen als Teilhard de Chardin (die zegt dat er in de hele kosmos een kracht ten goede aan het werk is, waardoor al het bestaande op weg is naar de voltooiing in het punt Omega) en Alfred North Whitehead, die in zijn procesfilosofie zegt dat er in de kosmos meer orde is dan wanorde en dat alles tendeert naar en steeds groter wordende harmonie en schoonheid.

In het begin van dit artikel schreef ik over de wet van de entropie dat een afname van warmte de chaos vermindert en er meer orde ontstaat.

Zou ook dit aspect van de wet van de entropie niet kunnen functioneren als metafoor?

Zijn wij niet aangewezen op de nuchtere en eerder koele woorden van de Thora om de naar chaos tenderende mensheid op het spoor van de gerechtigheid te houden?

3.

Dat joodse denken wordt nogal eens getypeerd als lineair en dit in tegenstelling tot de eerder cyclische geschiedenisopvatting van de omliggende volkeren. Die lineaire geschiedenisopvatting heeft in de ogen van de critici niet alleen voordelen opgeleverd (het inzicht in de maakbaarheid van de wereld), maar is ook oorzaak geworden van heel wat onheil (de manipulatie van de werkelijkheid ten bate van de mens als koning van de schepping).

Deze opvatting is slechts ten dele waar. Ook al denkt Israël radicaal lineair waardoor echte geschiedenis mogelijk is geworden, toch is het cyclisch denken dat eigen is aan “de volkeren” niet afwezig. Als we naar de joodse feestkalender kijken dan zien we een vrij uniek samengaan van lineair en cyclisch denken. En dit wordt vooral duidelijk in het feit dat het jodendom tweemaal per jaar Nieuwjaar viert. Laat ik dit even duidelijk maken.

Het joodse nieuwjaar Rosh ha Sjana valt op de *eerste* dag van de *zevende* maand Tisjri en niet op de eerste dag van de eerste maand Nisan. In die *eerste* maand wordt wel het *Paasfeest* gevierd.

Dit eigenaardig gegeven vindt een verklaring in een reeds zeer oude verandering in de kalenderindeling.

De Uittocht uit het slavenhuis Egypte heeft aanleiding gegeven tot een verandering in de volgorde van de maanden. De maand, waarin Israëls volkswording plaatsvond (de Exodus uit het slavenhuis), zou voortaan als de eerste der maanden worden geteld.

Zo kent het joodse jaar een dubbele telling: een telling volgens de cyclische kringloop der seizoenen en een andere waarbij een historisch geacht gegeven bepalend is geweest.

In de kringloop der seizoenen passen landbouwfeesten; en deze feesten waren verbonden met een visie, die de tijd niet zag als lineaire en voortgaande geschiedenis, maar als een kringloop. Aan het begin van die kringloop staat de schepping: het moment waarop de cyclische tijd is beginnen draaien, de jaren met hun steeds terugkerende jaargetijden. Rosh ha Shana, het joodse nieuwjaar is dan ook de gedenkdag van de Schepping geworden. En in de versie van de

10 Woorden zoals we die terugvinden in Exodus 20 wordt naar de zevende dag van de schepping verwezen om het Sabbatsgebod in te prenten.

Maar op het moment dat Israël zijn God ging beleven als een bevrijdende God, die zijn volk wegroept uit slavernij en die zo zijn volk geboren heeft doen worden, werd het ook noodzakelijk de feestcyclus om te denken en om te duiden. Israël breekt uit de fatale kringloop en de tijd wordt geschiedenis. JHWH wordt de God van de geschiedenis, waarin Hij zich handelend laat kennen.

Het is de opdracht van Israël en van allen die in die traditie willen staan om die twee samen te houden. En vanuit het leven in die spanning, die nooit mag worden opgeheven door een van de twee polen uit te schakelen ten koste van de andere, kan niet anders dan een pleidooi gehouden worden voor een door de ecologie gecorrigeerd antropocentrisme of omgekeerd: voor een door de antropologie bijgestuurd ecocentrisme.

Tot slot: de mens als koning van de schepping

De Hebreeuwse taal is een taal zonder echte klinkers. Dit gegeven biedt de mogelijkheid om verbanden tussen woorden te zien op basis van gelijkenissen tussen de enkel uit medeklinkers bestaande woordstammen.

Het Hebreeuwse woord voor koning is **MeLeCH** (zie hoger in dit artikel: de naam Melchisedek: koning in gerechtigheid).

Nu is er in dezelfde taal ook een naam voor een kinderverslindende godheid overgeleverd: **MoLoCH**. En het woord voor oorlog is **MILCHaMaH** (*al past dit woord enkele in dit rijtje in ons schrift*).

Laat ik mijn taalstel omschrijven: als mensen zich als losgeslagen koningen – **los van de Thora en de Profeten** – gedragen, dan worden ze tot kinderverslindende Molochs en zullen er oorlogen worden gevoerd, waarvan steeds de kleine mensen de grootste slachtoffers zijn, maar waaraan de (vooral economisch) groten der aarde goed geld verdienen.

Als de mens in Genesis 1 wordt opgeroepen om koning van de schepping te worden, dan wordt hij geroepen om niet als een Moloch maar als JHWH ELOHIEM dit koningschap uit te oefenen. Mensen worden geroepen om de Naam 'Ik-zal-er-zijn-voor-alles-wat-leeft' op zich te nemen. Kortom om een Malki-Tsedek te zijn: een koning in gerechtigheid, die in de bijbel als prototype van echte humaniteit naar voor wordt geschoven. En deze Malki-Tsedek is geen jood, maar een mens uit de volkeren/de gojiem.

Jebron Info

Wens je Jebron-Info niet meer te ontvangen, geef dan een seintje via mail.

Jebron vzw ; Open Huis voor Vorming en Pastoraat

Nieuw Mailadres : jebron@jebron.be

Nieuwe Website www.jebron.be

Nieuw Postadres: Hogeweg 50, 9320 Erembodegem

Raad van Bestuur: Inge De Bruyn, Paul De Witte, Luc D'Hooghe, Annie Maes, Kristien Renneboog, Erik Van Assche

Liturgieverantwoordelijke Paul De Witte